

1978

SOUČASNÉ ÚKOLY SÍDELNÍ GEOGRAFIE

MIROSLAV BLAŽEK

Geografický ústav ČSAV, Brno, Mendlovo nám. 1, ČSSR

Резюме

СОВРЕМЕННЫЕ ЗАДАНИЯ ГЕОГРАФИИ РАССЕЛЕНИЯ

Мирослав Блажек

Чехословацкая география расселения в деле Франтишека Ржиковского достигла европейского уровня. С 30-ых годов прошла мировая география чрезвычайным развитием. За этим развитием могла наша география расселения поспеть по субъективным и объективным причинам только отчасти. В современности дело в том, чтобы ее интерес концентрировался на проблемы самые важные для практики социалистического строительства в согласии с современной концепцией географии — это конкретные анализы систем расселения и их прогнозов в рамках общего прогноза развития системы расселения в ЧССР. Это в связи с вопросами объяснения отношений между урбанизацией и индустриализацией, проблемой зонирования урбанистических регионов, применением в ЧССР быстро повышающегося числа малых городов, трансформацией ликвидировавшихся провинциальных поселений в поселения рекреационные.

Это будет внос к решению вопроса основного общественного значения, решению разности между городом и деревней в развитом социалистическом обществе.

Zusammenfassung

GEGENWÄRTIGE AUFGABEN
DER SIEDLUNGSGEOGRAPHIE

Die tschechoslowakische Siedlungsgeographie hat durch die Arbeit von František Říkovský das europäische Niveau erreicht. Seit der dreißigen Jahren konnte die Weltgeographie eine außerordentliche Entwicklung verzeichnen. Diese Entwicklung konnte jedoch die tschechoslowakische Siedlungsgeographie aus subjektiven und objektiven Gründen nur teilweise nachkommen. In der Gegenwart handelt es sich darum, daß sich ihr Interesse auf die für die Praxis des sozialistischen Ausbaues brenzlichsten Probleme konzentriert. Im Einklang mit der modernen Konzeption der Geographie sind dies konkrete Analysen der Siedlungssysteme und die Prognosen im Rahmen der Entwicklung des Siedlungssystems in der ČSSR. Dies hängt mit den Fragen der Klärung der Beziehungen zwischen der Urbanisation und Industrialisation, mit dem Problem der Zonierung Stadtregionen oder Agglomerationen, mit dem zur Geltung kommen der schnell anwachsenden Anzahl von Kleinstädten, mit der Umgestaltung der untergehenden Landsiedlungen in Erholungssiedlungen zusammen. Es wird ein Beitrag zur Lösung der Frage von gesellschaftlichen Grundbelang zur Lösung des Unterschiedes zwischen der Stadt und dem Land in einer sozialistischen Gesellschaft sein.

Sídelní geografie od třicátých let do současnosti prošla mimořádným vývojem. Je to odrazem převratného vývoje osídlení, zejména prudkého vzestupu urbanizace. Postavení sídel v celkovém geografickém hodnocení se dále zvýšilo. Města a další formy městských sídel představují svým hospodářským významem a koncentrací ekonomických aktivit a obyvatelstva rozhodující článek v organizaci prostoru, jsou jádru regionálních systémů a jsou zpravidla rozhodující pro charakter jednotlivých oblastí.

S tímto prudkým vývojem se československá sídelní geografie vypořádala ne vždy dostatečně a jen zčásti. Právě dilem dnes vzpomínaného Františka Říkovského dosáhla naše sídelní geografie úrovně plně dosahující evropského srovnání. Morfologie sídel, genetické hledisko uplatňované Říkovským i jeho žáky, počínající zájem o geografii měst jsou toho dokladem. Na svou dobu velmi progresivní bylo i formulování vztahu sídelní geografie a geografie regionální, včetně určení významu sídel v tzv. kulturní krajině.

Poválečné srovnání nemohlo být již obdobné. Přestavba našeho vědeckého života, včetně nástupu nové generace, která se nemohla opřít o autority typu Františka Říkovského vedly k tomu, že úkoly sídelní geografie nebyly vždy plněny v odpovídající míře s vývojem celosvětovým. Nemám práva a není účelem tohoto referátu, abych analyzoval celý poválečný vývoj. Připomenu jen, v kterých oblastech a v které problematice jsme uspěli a v které máme mezery, které by bylo žádoucí zaplnit. Díky pracím Lázníčky a Bašovského a dalších jsme se ctí řešili problematiku funkcionálních klasifikací československých sídel. K tomu přispěly rovněž analýzy a soustředěný zájem o problematiku pohybů za prací, včetně typologie sídel dojížďkových a sídel s obyvatelstvem vyjíždějícím za prací apod. (Macka a další).

Geografie po roce 1945 se významně orientovala na pomoc praxi. To je jistě pozitivní. Žel, že přitom opomenula intenzivněji zasáhnout na úsecích, které se ukázaly velmi užitečné. Mám na mysli zejména problematiku střediskových sídel a střediskovosti vůbec. Tu se nechala naše sídelní geografie předejnat urbanisty, pracemi VÚVA a na ně navazujícími. Práce geografů na tomto úseku (Votrubec a další) byly jen dílčím výsledkem. Například prvé u nás pokusy v tomto směru, práce kolektivu geografů z Karlovy univerzity, vedené Doberským z roku 1948 zapadly, ač předstihly vzpomínané výsledky kolektivu z VÚVA o celé desetiletí.

Jistě také úměrně naší kapacitě zůstaly práce monografického typu omezeny na několik málo příkladů.

Nejzávažnějším se mně jeví to, že československá sídelní geografie i v nedávné době zůstala částečně stranou. Nehledejme objektivní či subjektivní příčiny. Faktem je, že velmi aktuální problematika prognózy sídelního vývoje se nestala pro naši sídelní geografii klíčovou. Řada prací, vyhodnoudujících funkce a postavení měst, formování systémů kolem nich, problematika postihující přechod měst přes aglomerace v celé regionální městské soustavy (Bašovský, Blažek aj.) měla a má svůj významný vztah k otázce prognózování sídelního vývoje, žel jen v postavení podpůrném.

Nerad bych svou poznámku viděl jako bolestínské naříkání nad uplynulými nedostatky. Rád bych spíše orientoval, v souladu s nadpisem tohoto příspěvku, co a jakým směrem nutno sídelní geografii orientovat do budoucna.

Prognóza osídlení v ČSR a v SSR prošla přípravou a v hrubých rysech byla projektovými organizacemi územního plánování zpracována a směrodatnými

státními orgány přijata. Musíme být spokojeni, že některé práce kolektivu z pražské univerzity (Hampl, Kühnl a další) nebo práce Geografického ústavu ČSAV v Brně byly při přípravě prognózy využity a pozitivně hodnoceny. Nemíním doporučovat nějakou novou verzi prognózy, zpracovanou geografy. To bychom se dostali znovu do situace, ve které jsme byli, když sídelní čs. geografii předstihli urbanisté zhodnocením střediskového sídelního systému.

Moderní koncepce celé geografie jako teorie regionálních systémů nabízí na úseku sídelní geografie rozpracování problematiky sídelních systémů jako vývojově vyšších jednotek sídelní struktury. Takové pojetí je v souladu s pokrokovým trendem ve vývoji našeho oboru. Nabízí se přitom možnost využití výzkumu, organizovaného na interdisciplinární základně Pavlíkem k problematice geografie obyvatelstva. Tam některé partie jako výzkumy migrací, studium obecně teoretických otázek sídelně populačních systémů vytváří plodnou základnu k využití při zkoumání skutečných, již u nás zformovaných regionálních systémů.

Jádry těchto sídelních systémů, resp. subsystémů jsou nesporně aglomerace metropolitního či submetropolitního typu (velkoměstské regiony) s navazující soustavou obvodních či subregionálních středisek a dále pokračující soustavou sídel funkčně diferencovaných.

Přítom by sídelní geografii příslušelo zodpovězení otázky, jak a kde existují podmínky pro růstání naznačených subsystémů v celé zóny, pásma sídelních koncentrací ve světle představ Lesczyckého o čtvrté vývojové fázi městského vývoje.

Perspektivy jader sídelních subsystémů jsou dost přesně určeny. Celostátní populační bilance svým způsobem nelimituje horní hranice rozvoje Prahy na více jak 1 a půl miliónu obyvatel (přibližně), Bratislavy, Brna a částečně i Ostravy maximálně kolem půl miliónu obyvatel. V těchto případech se prognózy přidržují představ sovětské teorie a optimální velikosti velkoměstských aglomerací.

Specifickou otázkou je dosavadní vzestup počtu malých měst a městeček. Souvisí s dále naznačeným problémem celkové transformace sídelních subsystémů i celého systému, jeví se však zároveň jako retardující činitel při jejich formování. Problém racionálního zapojení sídel v určitém regionu do vzájemně propojené soustavy je mimořádně vážný. Je to současně prvořadá otázka geografická, vyžadující zvýšení zájmu o moderní monografická zpracování příkladů z různých kategorií měst.

S předcházejícím naznačeným úkolem těsně souvisí problematika transformace venkovských či částečně venkovských sídel pod vlivem měst až perspektivní otázka mimořádného společenského dopadu, problému kam ve svém vývoji cílí socialistická společnost na své cestě k likvidaci rozdílu mezi městem a venkovem, geniálně předpověděným již klasiky marxismu-leninismu. Lze vyslovit nijak originální tézi, že výsledkem vývoje nebude ani úplná urbanizace, ani dnes již zcela odmítnuté názory o rozpadu měst. Výsledkem bude spojení obou hlavních sídelních forem s tím, že dnešní městské koncentrace budou představovat ohniska celé této transformace.

Československá sídelní geografie má tak perspektivy neztrácet síly na studiu širokých a nad její síly stojících obecných otázek, ale konkrétními oblastními analýzami, spojenými s vyjasněním takových vztahů jako jsou otázky, urbanizace a industrializace v podmínkách vyspělé socialistické společnosti

řešením problematiky vnitřního zónování urbanizovaných regionů, studiem otázek transformace zanikajících venkovských sídel jejich přeměnou na rekreační zápolí hlavních sídelních koncentrací.

Lze vyslovit naději, že začínající práce v Geografickém ústavu ČSAV v Brně zajímavější se o problematiku Brna, jeho urbanizovaného regionu a dalšího širokého zázemí či sféry vlivu pod souhrnným názvem dílčího úkolu státního plánu „Sociálněekonomický potenciál krajiny“ budou krokem na naznačené cestě na příkladu jiho- a západomoravském.

Tak moravská geografie dále půjde ve šlépějích našeho učitele Fr. Říkovského. Přirozeně ne přímým navázáním na jeho dílo, které celkový vývoj překonal, ale svědomitostí ve své práci, pílí, rozhledem po světové literatuře a zaujetím pro práci a její výsledky. Tím bude naplněna socialistickým obsahem, službou teorie praxi výstavby.